

КОНТРОЛЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЯК ЕКОНОМІЧНА ТА ОБЛІКОВА КАТЕГОРІЯ

Досліджено сутність контролю як облікової і господарської категорії. Обґрунтовано його значення та необхідність, методологічні засади та процедурні особливості фінансово-господарського контролю у сфері забезпечень зобов'язань суб'єкта господарювання.

У вихорі останніх економічних подій роль і значення контролю забезпечення зобов'язань зростає. Контроль охоплює цілий спектр сфер суспільного життя, які досліджувались багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Своїм завданням автор ставить розкриття структурно-сутнісного змісту контролю як функції господарського життя суб'єкта господарювання та його зв'язок із забезпеченням зобов'язань як категорією обліку та економічним процесом.

Основними цілями підприємства є досягнення стабільності роботи, підвищення її ефективності, господарської рентабельності та ліквідності. Для досягнення таких цілей на підприємстві використовують методи оперативного контролю. Дана мета є лейтмотивом діяльності управлінського штату в процесі використання інструментального спектру оперативного контролю. Забезпечення коротко- і довготермінового зростання результативності діяльності можливе за повного комплексного контролю процесів на підприємстві, досягнення максимального рівня гнучкості матеріально-технічного забезпечення процесу виробництва, високих вимог до якості продукції та їх подальшого зростання [1]. Суспільний результат діяльності підприємства — задоволення потреб всього суспільства і окремих його членів, однією із форм виразу якого є подання ресурсів (своєї діяльності) навколишнього природного середовища у формі матеріальних благ і послуг, які є придатними для споживання [2].

У процесі здійснення господарської діяльності перед підприємством ставиться ряд завдань. Серед них лише забезпечення економіки обладнанням не може бути виконано один раз і назавжди.

Причина у поступальному постійному розвитку суспільства, його потреб і вимог які ставляться до суб'єктів господарювання як креаторів (творців) і репрезентаторів (менеджерів (збутівників) матеріальних благ і послуг, покликаних задовольняти потреби суспільства на прийнятному рівні [3]. Будь-яка ситуація у господарському житті для її вирішення від суб'єкта господарювання вимагає прийняття комплексних рішень, насамперед для власної економічної безпеки. Комплекс заходів, які приймає підприємство для свого захисту і процвітання повною мірою відображається в його економічній політиці. Весь спектр деконструктивних обставин, які виникають у господарському житті підприємства не варто розглядати як загрозу його економічній безпеці. Ці фактори мають внутрішній і зовнішній характер, а фактори зовнішнього характеру не завжди залежить від вольових рішень підприємства [4].

Особливого значення набуває контроль за інвестуванням у всіх його формах, через те що потреба постійного промислового розвитку потребує тимчасового залучення позичкових коштів, і саме у цих відносинах найкраще розкривається роль кредиту як фактора суспільного життя [3]. Кредитування — основний вид фінансових послуг. Існує чітка залежність всіх економічних і фінансових систем (міжрегіональних, регіональних, локальних) від рівня розвитку інформаційної індустрії та забезпечення [5, с. 166]. Для задовільного режиму інвестування та кредитування необхідний стабільний динамічно-прогресивний кредитний ринок. Більш детально автор на даній темі зупинятися не буде, оскільки це тема окремого дослідження.

Контроль забезпечується через комплекс заходів: контроль господарської діяльності, який за сферою здійснення поділяються на зовнішній і внутрішній. Зовнішній контроль охоплює аналіз зовнішнього середовища і окремо аналіз показників діяльності конкурентів та партнерів. Внутрішній контроль охоплює аналіз внутрішнього середовища підприємства.

трішній контроль охоплює фінансовий контроль, контроль виробничого процесу, контроль збуту, фінансовий контроль. При фінансовому контролі використовують низку спеціальних прийомів та заходів, таких як фінансовий і економічний аналіз у всьому їхньому інструментальному спектрі по таких основних сферах: а) контроль стану та витрачання грошових коштів по готівковим та безготівковим операціям; б) контроль за станом нарахування та проведення розрахунків по загальнообов'язковим податкам, зборам і платежам.

Обліковий контроль — особливий вид контролю, який є специфічною його формою, зумовленою природою поняття «облік». Первинним видом контролю є комплекс заходів по зняттю параметричних характеристик об'єктів навколишнього середовища за допомогою органолептичних заходів. Обліковий контроль — це первинний вид документального контролю, оскільки являє собою будь-який доступний спосіб відображення параметричних даних об'єкта контролю на документальних носіях.

Необхідність контролю окремих сфер господарської діяльності та наскрізного централізованого контролю зумовлена необхідністю синхронізації виробничого процесу у суспільстві відповідно до внутрішніх потреб його учасників; спроможності застосування превентивних заходів на різних стадіях виробничого процесу і споживання матеріальних благ і послуг, покликаних на локалізацію і/або ліквідацію негативних факторів впливу.

Контроль забезпечення зобов'язань є особливою категорією контролю, оскільки включає в себе паралельний, постійний і поточний контроль господарських процесів і явищ всіх видів і форм. За будь-якої своєї природи вони є винятково важливими факторами формування, «начинки», або сутності забезпечення.

Контроль — наскрізна функція економіки, одна із фундаментальних причин її розвитку та існування. Водночас облік — це особлива сфера контролю, оскільки за допомогою даних, які акумулюються в обліковому процесі, контроль здійснюється паралельно за двома параметрами — натуральним і вартісним. Але окремий об'єкт обліку — гроші, по своїй природі може бути представлений у вартісному показнику. Автор не зосереджуватиме увагу на діяльності банків, лише зазначить, що в бан-

ках царської Росії облік банкнот вівся поштучно і номер кожної з них записувався у спеціальний журнал «Реєстраційну книгу». Така операція проводилась у кінці робочого дня банку.

Базою аналітичного забезпечення є облік у найменших його подробицях, які репрезентують дані аналітичного обліку.

Контроль по своїй природі у сфері забезпечень зобов'язань за своїм суб'єктним складом відповідає загальному суб'єктному поділу в межах країни. Державний контроль в усіх можливих сферах досліджувався іншими вченими, ми зосередимо увагу на контролі забезпечень зобов'язань в межах суб'єкта господарювання, міжсуб'єктних відносинах міжнаціональних та міжнародному рівнях.

Внутрішній фінансовий контроль більшість авторів розглядається як діяльність контрольно-ревізійних підрозділів, яка покликана забезпечити нагляд за якісним виконанням завдань і функцій покладених державою на відповідні органи, відстежити ефективність використання наданих фінансових ресурсів державою під час її здійснення (такої діяльності), виявлення та запобігання відхилень у такій діяльності.[6, с. 10]

У інформації, яку отримує підприємство є різний рівень цінності, що залежить від сфери використання отриманої інформації у подальшому.

Низкою вітчизняних та іноземних вчених проводилось дослідження питання у сфері фінансово-господарського контролю та економічного аналізу, але наукових розробок у сфері забезпечень зобов'язань обмаль, а існуючих спостерігається низький рівень їх впроваджень [4]. Фінансово-господарський контроль в повному обсязі репрезентується через систему внутрішньогосподарського контролю, ревізії та аудиту. Основним масивом для звірки достовірності господарської діяльності суб'єкта господарювання залишаються дані бухгалтерського обліку. Стан бухгалтерського обліку суттєво впливає на характер процедур контролю, які можна і/або потрібно застосувати до суб'єкта господарювання [7]. При проведенні аудиту незалежним аудитором він здійснює перевірку правильності ведення бухгалтерського обліку за тими сферами господарського життя, облік яких здійснюється [8]. Водночас, при проведенні перевірки бухгалтерського обліку у порядку податкового аудиту (Україна, Великобританія), якщо відсутність обліку сфери господарської діяльності вважається

порушенням, то до підприємницької структури застосовуються штрафні санкції.

Контроль забезпечення зобов'язань по своїй природі багатогранний, що зумовлено характером та видом ресурсів, які були використані для формування забезпечення. Через це, контроль забезпечень може включати:

– контроль грошових коштів – при операціях пов'язаних із наданням фінансових гарантій та поручительств;

– контроль виконання виробничих програм та програм із реструктуризації підприємства;

– контроль результатів діяльності, фондового стану;

– контроль розрахунків – при заключних етапах стадій життєвого циклу забезпечення зобов'язань, що використовується для остаточного аналізу їх стану та потенційної можливості і реальної необхідності їх закриття.

При цьому основними формами контролю є документальний та фактичний контроль, який може здійснюватися як паралельно, так і автономно поетапно.

Контроль грошових коштів у даній сфері включає в себе: а) перевірку обґрунтованості наданих і сплачених сум по фінансовим гарантіям та поручительствам. Провіряється компетенція уповноважених осіб на здійснення такої операції та наявності у них правостановлюючих документів для захисту інтересів підприємства поручителя або гаранта у разі порушення його прав. Маємо на увазі звірку довіреностей та компетентності осіб, що їх видали, юридичної правильності укладених договорів, рівень якої визначається потенційною можливістю повної компенсації завданих збитків підприємству-гаранту або підприємству-поручителю при настанні несприятливих обставин не з їх вини, а також перевірку джерел формування фінансових ресурсів, до якої входять касові операції та касова дисципліна, поточні та валютні рахунки, грошові документи та цінні папери.

Контроль виконання виробничих програм передбачає співставлення планових та прогнозних даних по виробництву за номенклатурною сіткою. Здійснюється аналіз обсягів реалізації продукції, повноти та правильності відображення собівартості випущеної продукції у бухгалтерському обліку. Провіряється повнота і правильність відображення в обліку життєвого циклу випущеної продукції у всіх формах та видах, стан та умови збереження її. Значення такого контролю зростає

при укладенні договорів про забезпечення за рахунок випущеної продукції, які застосовуються підприємствами окремих галузей економіки – нафтовидобувних, сільськогосподарських, металургійних тощо. Контроль програм із реструктуризації підприємства передбачає передусім контроль за виконанням плану реструктуризації та передбачених нормативних показників її здійснення. Паралельно здійснюється аналіз показників динаміки здійснення реструктуризації та обсягу її виконання, точності та своєчасності [9].

Контроль забезпечення зобов'язань за кредитними договорами передбачає встановлення видів кредитів, які використовує підприємство, стан та повнота розрахунків за ними, стан обліку кредитно-розрахункових операцій на підприємстві. За видами кредитів встановлюється обґрунтованість та необхідність їх отримання і використання [10].

Особливої уваги заслуговує контроль забезпечень, що згідно законодавства України формуються за рахунок витрат. Оскільки забезпечення репрезентуються у бухгалтерському обліку як сукупність коштів для резервування з метою подальшого використання для здійснення майбутніх витрат і платежів на систему внутрішнього господарського контролю покладається ряд завдань: 1) забезпечення оптимального відшкодування майбутніх потенційних витрат при здійсненні господарської діяльності у звичайному режимі; 2) при здійсненні забезпечення максимально врахувати інтереси всіх учасників господарських відносин. Оскільки у бухгалтерському обліку забезпечення відображаються у окремих випадках разом (у загальній сумі – *прим. авт.*) із обсягом загальнообов'язкових податків та зборів (виплат відпусток, матеріального заохочення) потрібно забезпечити чіткий розподіл та наочність їх життєвого циклу на підприємстві [11].

Забезпечення – особлива економічна категорія, яка зумовлює необхідність контролю у всіх своїх сферах. Особливої уваги потребує контроль стану партнера по договору, фундаментом для якого є достовірні обліково-звітні дані та спроможність проведення фінансово-господарського аналізу. Цей вид аналізу особливий тим, що контроль здійснюється за двома паралельними і одночасними напрямками: аналіз фінансової звітності та аналіз показників, частково з нею (звітністю) пов'язаних. Це стало можливим завдяки останнім змінам у

законодавстві України. У процесі контролю здійснюється звірка повноти відображеної інформації про забезпечення в розрізі їх вартості вказаної у документах, за кожним видом забезпечень чи гарантій. Паралельно проводиться аналіз умов та ситуацій виникнення та життєвого циклу забезпечень, достовірність здійснення операцій. Оскільки забезпеченням притаманна різна природа цінностей, що їх формують, це своїм чином впливає на характер процедур, що застосовуються для встановлення об'єктивної дійсності.

У існуючій міжнародній практиці відсутній притаманний ряду пострадянських країн поділ облікового контролю на ревізію та аудит, підставою для якого є суб'єктний склад та предметна діяльність відповідних державних органів. У більшості країн весь незалежний від суб'єкта господарювання обліковий контроль об'єднується під терміном «аудит». У ряді іноземних країн обліковий контроль включає в себе фінансовий аналіз як обов'язкову складову його проведення. На основі якісного фінансового аналізу можна здійснити надійний прогноз фінансово стану господарюючого суб'єкта у найближчому майбутньому. При цьому такий прогноз проводиться на базі наданих підприємством інформації у будь-якому належному документальному виді, оскільки на даний час єдиних узгоджених вимог до форми подачі такої інформації немає. Проте, така інформація має бути перевірена аудиторською фірмою для встановлення її надійності, реалістичності і можливості наступного використання. При аналізі достовірності витрат майбутніх періодів визначається правильність віднесення витрат до цієї категорії [12].

Фінансовий аналіз як елемент контролю є важливим і необхідним, оскільки включає в себе:

- механізми для визначення майнового потенціалу підприємства, який є важливим при наданні підприємством завдатків, фінансових гарантій та порук на стадії укладення відповідних договорів та у майбутньому, якщо дата надання фінансової гарантії або поруки, завдатку настане після дати укладення угоди;

- аналіз майнового потенціалу підприємства, що є важливим при здійсненні операцій, пов'язаних із наданням застав, притримань та інших видів майнових забезпечень;

- аналізи ліквідності й платоспроможності, фінансової стійкості та фінансових результатів діяльності, можливості банкрутства — ці види ана-

лізу є винятково важливими при будь-яких видах забезпечень зобов'язань підприємством [13].

Для підвищення якості контролю за фінансовим станом та діяльністю підприємства, фінансовою звітністю використовують поглиблений фінансовий аналіз, який передбачає використання системи взаємопов'язаних таблиць і моделей факторного аналізу. Контроль на даному етапі полягає у співставленні оціночних даних і даних, що наводяться бухгалтерією підприємства, якщо виявлені відмінності між цими даними, то необхідним є встановлення рівня їх суттєвості в окремому випадку та загалом [14].

Основний масив інформації, який використовується у фінансовому аналізі репрезентується у фінансових звітах підприємства.

Значна кількість підприємств здійснює зовнішньоекономічну діяльність на різних умовах. Щоб така діяльність була успішною, однією з умов для її здійснення є надійний партнер [15]. Характер економічних ризиків змінно динамічний, тому саме якісний повний та своєчасний контроль у сфері забезпечень зобов'язань суб'єкта господарювання є фундаментом економічного розвитку, за умови успішного подальшого вибору стратегії й тактики економічної діяльності.

Особливість суб'єктного складу зовнішньоекономічної діяльності у тому, що учасниками міжнародних відносин є: 1) держави, від імені яких діють уповноважені особи, а у окремих випадках — організації; 2) громадські організації та підприємницькі структури різних організаційно-господарських параметричних характеристик; 3) окремі фізичні особи.

Характер впливу держави на своїх громадян та іноземних резидентів, які здійснюють діяльність на її території залежить від багатьох факторів, серед яких можна виділити кілька груп.

1. Форма державного устрою, політичний режим, виборче право і політичні партії; державно-правовий статус особи; політичні інститути держави; місцеве самоврядування [16].

2. Належність держави до окремої правової сім'ї. Від цього фактору залежить характер та межі впливу держави на особу, компетенція органів державного апарату та її внутрішньо системний розподіл, структура органів державного апарату [17].

3. Характер суспільного ладу — впливає на динаміку поширення господарських відносин, структуру і характер норм права, які регулюють суспільні відносини у всіх її сферах; наявні тради-

ції та звичаї побудови господарських відносин та міжгосподарських зв'язків, їх підтримання та розвитку (цих зв'язків) [18].

Підвалинами контролю забезпечення зобов'язань у сфері міжнародних економічних відносин є ряд чинників, серед яких особливе місце займають:

1) право власності на об'єкти матеріального світу і засоби їх виробництва;

2) укладені й потенційні для укладення зовнішньоекономічні контракти;

3) характер трудових відносин між власником і найманою робочою силою, науково-технічним прогресом що впроваджено і використовується у процесі виробництва;

4) характер та специфіка сполучення між об'єктами виробничої й невиробничої сфери суб'єкта господарювання, міра завантаження у процесі господарської діяльності за різних умов використання виробничих потужностей;

5) особливості та процес реалізації зобов'язань із заподіяння шкоди;

6) природа сучасного міжнародного цивільного процесу та тенденції у динаміці його розвитку [19], порядок та специфіка вирішення спорів [20].

Обсяг господарської компетенції та умови здійснення господарської діяльності у сфері міжнародних відносин у суб'єкта господарювання різний. Важливу роль у Міжнародних економічних відносинах відіграють міжнародні організації різних напрямків діяльності та регіону дії (за територіальним принципом — *прим. авт.*) [20]. Зовнішньоекономічна діяльність здійснюється господарюючими суб'єктами різних організаційних форм за найрізноманітнішими видами економічної діяльності [21].

Висновки. Забезпечення зобов'язань було і буде нарізним каменем розбудови суспільних відносин будь-яких економічних формацій. Це всезагальний індикатор розвитку суспільства у сфері господарських відносин. Сукупність методів та інструментів його формування завжди перебуватиме під особливим наглядом як окремих суспільних груп так і суспільства в цілому.

Використані джерела

1. *Фольмут Х.Й.* Инструменты контроллинга от А до Я / Фольмут Хильмар Й.; пер. с немец. под ред. и с пред. М.Л. Лукашевича и Е.Н. Тихоненковой. — М.: Финансы и статистика, 2001. — 288 с.
2. *Кіндрацька Г.І.* Економічний аналіз: підруч. / Кіндрацька Г. І., Білик М. С., Загородній А. Г.; за ред. А.Г. Загороднього. — [3—те вид., перероб. і доп.]. — К.: Знання, 2008. — 487 с.
3. *Шумпетер Й.А.* Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Шумпетер Й. А.; пер. с нем. — М.: Эксмо, 2008. — 864 с.
4. *Камлик М.І.* Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посіб. / Камлик М.І. — К.: Атіка, 2005. — 432 с.
5. Новая экономика: интеграция рынков финансовых и инфокоммуникационных услуг / [Макаров В. В., Горбачев В. Л., Желтонос В. М., Котов Ю. О.]. — М.: Academia, 2009. — 224 с.
6. *Базась М.Ф.* Методика та організація фінансового контролю: підруч. / Базась М. Ф. — К.: МАУП, 2004. — 440 с.
7. *Білуха М.Т.* Курс аудиту: підруч. / Білуха М. Г. — [2-ге вид., перероб.]. — К.: Вища шк., Знання, КОО, 1999. — 574 с.
8. Організація і методика аудиту підприємницької діяльності: навч.-метод. посіб. / Труш В. Є., Калінська Т. А., Алексеева Т. А., Дмитрієнко І. О.; за ред. В. Є. Труша. — Херсон: Олді-плюс, 2010. — 149 с.
9. *Вітвицька Н.С.* Контроль і ревізія: [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / Н. С. Вітвицька, О. Е. Кузьмінська. — К.: КНЕУ, 2000. — 166 с.
10. *Дробышевський Н.П.* Ревизия и аудит: учеб. пос. / Дробышевський Н.П. — Мн.: Мисанта, 2004. — 265 с.
11. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0893—99>.
12. *Шеремет А.Д.* Аудит: учеб. / А. Д. Шеремет, В. П. Суйц. — [5-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Инфра-М, 2006. — 448 с.
13. Финансовый анализ / [под ред. Т.С. Новатиной]. — М.: Моск. фин.-пром. академия, 2005. — 347 с.
14. *Налетова И.А.* Аудит / И. А. Налетова, Т. Е. Слободчикова. — М.: ФОРУМ, ИНФРА-М, 2005. — 176 с.
15. *Зеркалов Д.В.* Экономическая безопасность: моногр. / Зеркалов Д. В. — К.: Основа, 2011. — 586 с.
16. *Арановский К.В.* Государственное право зарубежных стран: учеб. пос. / Арановский К. В. — М.: Форум, Инфра-М, 2000. — 488 с.
17. *Осакве К.* Сравнительное правоведение в схемах: Общая и Особенная части: учеб.-практ. пос. / Осакве К. — М.: Дело, 2000. — 256 с.
18. *Давид Р.* Основные правовые системы современности / Давид Р.; пер. с фр. и вступ. сл. В.А. Туманова. — М.: Международные отношения, 2009. — 456 с.
19. *Федяк Г.С.* Міжнародне приватне право: підруч. / Г. С. Федяк, Л. С. Федяк. — [4—те вид., перероб і допов.]. — К.: Атіка, 2009. — 500 с.
20. *Тускоз Ж.* Міжнародне право: підруч. / Жан Тускоз; пер. з франц. — К.: АртЕк, 1998. — 416 с.
21. *Мочерний С.В.* Основи підприємницької діяльності: навч. посіб. / Мочерний С. В. Устинко О. А., Чоботар С. І. — К.: Академія, 2001. — 280 с.